

System politických stran v České republice, demokracie a volby roku 1996

KEVIN KRAUSE*

University of Notre Dame, USA

Political Party System in the Czech Republic, Democracy, and the 1996 Elections

Abstract: The aim of this paper is to analyse the development of the Czech Republic's system of political parties in light of recent parliamentary elections. Synthesising the work of Sartori, Kitschelt, and Mainwaring and Scully, the paper proposes four key characteristics of inter-party relationships which are most conducive to the consolidation of democracy: (1) relatively identifiable and programmatic dimensions of party competition, (2) limited party system size, (3) centripetal competition, and (4) stability of party system size and competition over time. The paper argues that according to recent research and the results of the 1996 elections in the lower house of the Czech legislature, the Czech Republic has made favourable progress in each of these four areas. The paper concludes, however, by saying that these developments – while positive – are incomplete and represent only the beginnings of an institutionalised democratic political system.

Sociologický časopis, 1996, Vol. 32 (No. 4: 423-438)

Úvod

Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky z června 1996 zaskočily české novináře do té míry, že nebyli s to určit jasného vítěze. Jedny noviny vyhlásily „dva vítěze“, jiné daly na titulní stranu své volební přílohy Václava Klause, aby uvnitř přirýly volby jeho rivalovi Miloši Zemanovi. Tento zmatek lze vysvětlit těsnými výsledky. Uprostřed debat o tom, jaký význam mají výsledky voleb pro jednotlivé strany, se většinou přehlédlo, že přinejmenším v jednom smyslu volby potvrdily vítězství České republiky jako celku. Zdrojem tohoto vítězství je zrání systému politických stran.

I když české politické strany byly předmětem značné pozornosti mnoha českých a některých západních politologů, systematických pokusů porozumět stranickému systému České republiky bylo pomálu. (Málo se také vykonalo co do srovnání českého systému se systémy ostatních zemí, zvláště zeměmi Latinské Ameriky, u nichž by se daly očekávat obdobné zkušenosti s nedávnou demokratizací.) Srovnání bylo ještě více ztíženo tendencí autorů analyzovat různé soustavy stranických systémů, aby zdůraznili jejich odlišné rysy. Kde Giovanni Sartori [1976] zkoumá západoevropský stranický systém v pojmech fragmentace a polarizace, Scott Mainwaring a Timothy Scully [1995] posuzují stranické systémy Latinské Ameriky prizmatem institucionalizace a Herbert Kitschelt [1995] podrobuje východoevropské stranické systémy zkoumání z hlediska programových struktur. Ve stati se pokusím provést syntézu těchto charakteristik stranických systémů, které Sartori, Mainwaring a Scully a Kitschelt pokládají za důležité pro demokracii, a

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Kevin Krause, University of Notre Dame, Department of Government, 217 O'Shaughnessy, Notre Dame, IN 46556-5639, phone +1 219 631-7472, e-mail krause.4@nd.edu

využít je pro analýzu vývoje českého stranického systému. Spíše než aby otevírala novou oblast výzkumu, vyjde stať z těchto teoretických prací a také z vynikajícího existujícího výzkumu českých politických stran a výsledků voleb roku 1996, aby poskytla přehled českého systému politických stran jako celku. Na základě dostupných dat zastávám názor, že český stranický systém již nabyl některých znaků, které jsou považovány za významné pro konsolidaci demokratického systému vlády. Dokonce i v těch mnoha rysech, které ještě nejsou plně vyvinuty, ukazuje politický vývoj roku 1996 přinejmenším na pozitivní vývoj.

Charakteristiky stranického systému

Mnozí prominentní analytici zastávají názor, že systémy politických stran sehrávají důležitou roli v procesu utváření demokracie [Lijphart 1994, Sartori 1976, Schumpeter 1942]. V západních demokraciích působí strany jako oboustranné vazby mezi lidem a vládou, vyjadřují vůli lidu a pomáhají vládě utvářet. Stranické systémy přivádějí tyto víceúčelové organizace do přímého vzájemného kontaktu, poskytují jim arénu, v níž mohou spolu soutěžit nebo spolupracovat při dosahování stranických cílů a zajištění další existence strany. Mnozí tvrdí (byť v detailním zdůvodnění se liší), že kvalita demokracie může v mnohém záležet na vlastnostech politického stranického systému.

Otázky

K pochopení stranických systémů vyslovili analytici řadu různých otázek. Práce Giovanni Sartoriho *Parties and Party Systems (Strany a stranické systémy)* z roku 1976 představuje raný a nadále vlivný pokus podívat se na stranické systémy systematickým a komparativním způsobem. Sartori uvádí, že kategorizace stranických systémů podle počtu stran nabízí možnost zachytit důležité rysy komplexnosti a interní dynamiky stranického systému. Zastává názor, že „systém tří až pěti stran, tedy omezený pluralismus, se vyznačuje velmi odlišnými interakcemi než systém šesti až osmi stran, tj. extrémní pluralismus“, a dodává, že „fragmentace stranického systému může odrážet buď stav *segmentace*, nebo stav *polarizace*, tj. značné ideologické odlišnosti“ [Sartori 1976: 126]. Kombinace velkého počtu stran a velkých ideologických rozdílů mezi nimi má jasné důsledky pro demokracii: „šance na přežití polarizovaných politických zřízení lze obtížně hodnotit. Jejich ‚vnější‘ křehkost a vystavení vnějším krizím – jako byla inflace pro Výmarskou republiku či alžírský problém pro Francii – nelze zpochybnit a zůstávají trvalé. Co víme jistě, je, že pokud je politické zřízení odstředivé na všech úrovních – voličské, parlamentní i úrovni stranického vedení – je určeno k zániku: může vyústit jedině, a to rychle, v ničivý požár“ [Sartori 1976: 144-145].

Mainwaring a Scully v práci *Building Democratic Institutions (Vytváření demokratických institucí)* z roku 1995 podrobují analýze institucionalizaci stranických systémů v Latinské Americe. Sartoriho kritéria neodmítají, ale tvrdí, že fragmentace a polarizace nestačí k tomu, abychom porozuměli roli stranických systémů v rozvoji demokracie: „Strany v systémech s podobnými strukturálními rysy (např. dva svébytné případy polarizovaného pluralismu) se mohou chovat velmi rozdílně. Naopak, strany ve stejném systému mohou značně změnit své chování beze změny v základních prvcích, které formují systém“ [Mainwaring a Scully 1995: 28]. Tito autoři často shledávají vhodnější měřítko v „institucionalizaci“, v „procesu, v němž se praxe organizace stává dobře zavedenou a široce známou, ne-li univerzálně přijímanou“ [Ibid.: 4]. K ocenění stupně institucionalizace nabízejí čtyři specifické charakteristiky: (1) „stabilitu pravidel a povahy soutěže me-

zi stranami“, (2) existenci stran s „určitými stabilními kořeny ve společnosti“, (3) působení všech hlavních aktérů na základě „legitimity volebního procesu a stran“ a (4) „nezávislý status a význam“ stranických organizací [Ibid.: 4-5]. První a čtvrtá z vyjmenovaných charakteristik obsahují dva spjaté, ale svébytné znaky. Stabilita „pravidel“ soutěže se liší od stability „povahy soutěže“, kterou zřejmě mají autoři na mysli stálý počet hráčů demokratické hry. Podobně čtvrtá charakteristika kombinuje velikost stranické organizace a autonomii této organizace vůči stranickým vůdcům. Když tyto smíšené kategorie oddělíme a vytvoříme šest znaků, analýzu to zkomplikuje, ale také jí to učiní podstatně jasnější, zvláště ve vztahu ke stranické organizaci. Ať už existují čtyři nebo šest významných charakteristik, upozorňují Mainwaring a Scully, jejich výskyt nebo nepřítomnost hrály v úspěchu či nezdaru demokracií Latinské Ameriky svou roli. „Institucionalizace stranického systému“, uvádějí, „je důležitá pro proces demokratické konsolidace. To, zda institucionalizovaný stranický systém existuje či ne, má pro fungování demokratické politiky značný význam. Bez institucionalizovaného stranického systému je obtížné moderní masovou demokracii udržovat“ [Ibid.: 1-2].

Herbert Kitschelt [1994] v souvislosti se svou snahou přiblížit „programově strukturovaný stranický systém“, nabízí ještě jiný soubor znaků stranických systémů. Kitschelt se ve svých třech kategoriích hlásí značně k pojetí Mainwaringa a Scullyho, ale není to prosté převzetí jejich pojmů. Hodlá objasnit (1) „míru programové struktury stranických systémů“, (2) „dimenzionalitu a uspořádání programové struktury“ a (3) „blízkost a symetrii elitních názorů a reprezentativnost postojů stranických vůdců ve vztahu k politickým preferencím svých voličů“ [Kitschelt 1994: 1]. Když Kitschelt vysvětluje první z těchto charakteristik, zaměřuje se zvláště na stupeň intenzity, s níž „strany ohlašují ztotožnitelné i odlišné závazky, týkající se politických rozhodnutí, a kolektivní statky, jež hodlají společnosti poskytnout, pokud by jejich představitelé byli do politických úřadů zvoleni dostatečně silnou volební podporou. Co se týče alternativy k programové struktury, strany mohou být založeny na vztahu charismatický vůdce – stoupenec a/nebo na sítích klientelistických směnných vztahů“ [Ibid.: 1]. Tyto alternativy objasňuje nejen v pojmech legitimacy Maxe Webera, ale také v pojmech určitých typů stimulů pro voliče a politiky a uvádí, že charismatické strany vzhledem ke své inherentní nestabilitě se buď rozpadnou, když charisma selže, nebo si osvojí nový zdroj legitimacy, obvykle v klientelistické formě. Klientelistická forma, ač sama stabilní, může podkopat podporu demokratického systému veřejností svým trvalým využíváním materiálních podnětů, což navozuje dojem, že demokracie je spíše o platbách za služby než politickou volbou. Kitscheltova druhá kategorie – dimenze a uspořádání programové struktury – odráží Sartoriho měřítko stupně polarizace s tím, že bere v úvahu, že strany mohou spolu soutěžit podle jiné osy, než jak ji definuje Sartori, anebo mohou soutěžit podle více os. Kitscheltova poslední kategorie korespondence mezi stranickými elitami a jejich voliči reflektuje úsilí Mainwaringa a Scullyho najít stabilitu zakotvení strany ve společnosti, i když Kitschelt na totožný vztah nahlíží v pojmech „vnímavosti“ elit [Ibid.: 2]. Dle Kitschelta tyto tři charakteristiky formují demokracii, neboť „strukturace stranických systémů je kritický element demokratické ‚konsolidace‘, stavu, v němž všechny významné kolektivní volby jsou podřízeny demokraticky zvoleným hráčům a v němž nejdůležitější političtí hráči nevidí možnost dezertovat z demokratického systému pravidel“ [Ibid.: 1].

Syntéza

Charakteristiky uváděné Sartorim, Mainwaringem a Scullym a Kitscheltem spolu soutěží v objasňování toho, v čem jsou stranické systémy důležité pro demokracii. Nemusí však být nutně v konfliktu a mnohé z nich jsou velmi obdobné, dokonce se doplňují. Kdybychom tyto znaky chtěli nějak utřídit, nejpatrnější rozdíl spočívá v úrovni analýzy (viz tabulku 1).

Tabulka 1. Otázky pro pochopení charakteristik stranického systému
(S = Sartori, M&S = Mainwaring a Scully, K = Kitschelt)

Kategorie	Zdroj	Otázka
Jednotlivé strany	M&S 4a	Jaká je velikost stranické organizace?
	M&S 4b	Jak je organizováno stranické rozhodování?
	M&S 2	Jak loajální jsou voliči ke straně?
	K 3	Jak vnímává je strana k voličům?
Vztahy mezi stranami	K 1	S jakými pobídkami strana pracuje ve snaze přilákat voliče?
	K 2	Co je základnou stranické soutěže?
	S 1	Kolik stran existuje?
	S 2	Jak polarizovaná je na této základně stranická soutěž?
	M&S 1b	Jak stabilní je stranická soutěž?
Obecný systém	M&S 1a	Jak stabilní jsou pravidla regulující stranický systém?
	M&S 3	Do jaké míry stranický systém určuje, kdo vládne?

Některé znaky stranického systému vypovídají o vlastnostech jednotlivých stran. Tyto otázky míří hlavně k poznání dynamiky stranické organizace a podpory a mohou být zodpovězeny bez znalosti problematiky ostatních stran. Poznatky o stranickém systému pak získáme tak, že se dají dohromady informace o jednotlivých stranách, a vzorce a trendy se tak stanou zřejmými. Další rozlišení uvnitř této kategorie může napomoci vyjasnění a zjednodušení charakteristik stranických systémů, které mají být zkoumány. Všechny znaky uváděné v první skupině se vztahují k vnitřním vztahům mezi stranickými vůdci, stranickými organizacemi a stranickými přívrženci. V otázkách 4a a 4b Mainwaring a Scully zkoumají velikost a roli stranické organizace. Jednak je zajímavá, zda strana je „územně jednotná“, „dobře organizovaná“ a má své vlastní zdroje, a jednak jak je organizováno rozhodování strany a v jaké míře se projevuje „tendence k rutinizaci vnitrostranických procedur, včetně těch, jež směřují k ovládnutí strany“, takže strany nejsou „podřízeny zájmům ctižádostivých vůdců“ [Mainwaring a Scully 1995: 5]. Další tři otázky této kategorie se týkají vztahů mezi stranou a jejími pravděpodobnými voliči. Otázka 2 Mainwaringa a Scullyho by měla napomoci zjistit, jak hluboko jsou voliči se stranou svázáni, objasnit otázky stability volebních stranických preferencí u jednotlivých skupin a to, jak stranická loajalita proniká do každodenního života. A opačně, Kitscheltova otázka 3 o korespondenci mezi názory stranické elity a voliči může naznačit, jak se zainteresované stranické elity v určitém časovém rozměru vztahují ke své skutečné či potenciální voličské základně. Konečně Kitschelova otázka 1, která úzce souvisí s předešlými dvěma, se snaží poznat, *proč* voliči strany podporují: zkoumá programové, klientelistické či cha-

rismatické podněty nebo určité jejich kombinace. Další dva znaky se netýkají samotných stran, nýbrž prostředí, ve kterém působí. Mainwaring a Scully kladou možná základní a nejobtížnější otázku pro stranické systémy v ještě se konsolidujících demokraciích. Svou otázkou 3 se pokoušejí zjistit, zda „hlavní političtí aktéři poskytují legitimitu volebnímu procesu a stranám“ [Ibid.: 5]. Nespecifikují sice, kdo „hlavní političtí aktéři“ jsou, ale v průběhu objasňování se jako o hlavních aktérech zmiňují o stranických i nestranických elitách a o voličské veřejnosti. Poctivá odpověď na tuto otázku by měla poskytnout jistou informaci o legitimitě vztahující se ke všem těmto různým aktérům. Kromě toho se Mainwaring a Scully tážou na formální a neformální pravidla, která tvarují stranický systém zvnějšku. Ačkoliv nezkoumají povahu těchto pravidel, znovu opět včleňují i časovou dimenzi, když kladou otázku 1, zda tato pravidla zůstávají stabilní v čase, bez čehož by se staly nestabilními ostatní aspekty stranického systému.

Kromě rysů postihujících specifiku jednotlivých stran, které lze shromáždit, aby poskytlý obecný obraz, a širších systémových charakteristik, které vytvářejí rámec stranických systémů, všichni autoři rovněž posuzují znaky, které se týkají vzájemných vztahů mezi stranami. To vše jsou vzájemně spjaté charakteristiky, protože by kupříkladu bylo nemožné poznat kvantitativní aspekty, variabilitu či ideologickou konfiguraci stranické soutěže bez toho, aniž bychom prozkoumali všechny strany. S pomocí těchto, stejně jako otázek zmíněných výše, lze provést další odlišení, které může přispět k projasnění a uspořádání výzkumného úsilí. Snad k nejzákladnějšímu znaku vztahů mezi stranami míří Sartoriho otázka 1 o počtu stran. Podle Sartoriho musí být počet stran posuzován spolu s ideologickou rozdílností, proto Sartoriho otázka 2 o stranické polarizaci. Ale efektivně se zabývat především polarizací nutně znamená znát osu, jejíž póly zkoumáme. Proto Kitscheltovo zkoumání základny stranické soutěže v jeho otázce 2 – ochota posoudit mnohočetné osy a schémata vycházející z jiné než pravo-levé polarizace – jako doplnění a modernizace Sartoriho dřívější práce. Konečně, Mainwaring a Scully své úvahy podnícené zájmem o institucionalizaci rozšiřují o časovou dimenzi, když prostřednictvím otázky 1b zjišťují, zda soutěžící strany a základna jejich soutěže zůstávají stabilní v časovém rozměru.

V České republice roku 1996 jsou to právě otázky mezistranických vztahů, které jsou zvláště zajímavé vzhledem k tomu, že dvojí volby – do Poslanecké sněmovny a Senátu – se velkou měrou dotknou konkrétních vztahů mezi stranami. V dalším textu této studie se pokusím dospět k tomu, jak by se dalo na tyto čtyři otázky mezistranických vztahů odpovědět vzhledem k povaze českého stranického politického systému. To, že budeme rozebírat jednu po druhé ze seznamu jedenácti otázek, jde nepochybně proti principu „ekonomie myšlení“. Má to ale demonstrovat, že bez ohledu na to, který teoretický rámec se pro vysvětlení konkrétních vztahů mezi stranickým systémem a demokratickou konsolidací ukáže být lepší, vývoj českého systému politických stran se ubírá demokratickým směrem.

Charakteristiky vztahů mezi stranami

O některých kritických charakteristikách stranického systému se dozvíme na základě poznání typů vztahů mezi stranami. Máme-li porozumět české politice, je rozhodující nejen pochopit to, jak se strany od sebe vzájemně liší, nýbrž také to, jak se spolu v politické sféře utkávají. Otázky počtu stran, intenzity jejich polarizace a stability jejich soutěže pomůže načrtnout obraz soutěže českých politických stran. Nicméně první a snad kritickou otázkou je, o co především tyto strany soutěží.

Základna stranické soutěže

Kitscheltova stať z roku 1992, která vedla ke znovupromýšlení toho, podle jakých os se soutěží v nových východo- a středoevropských demokraciích, se pokusila uvolnit automatická spojení ekonomických, politických a kulturních stanovisek obsažených v pojmech „levý“ a „pravý“ a připustit existenci jiných kombinací, zvláště když zhroucením komunismu přestalo působit jedno z dlouholetých vodítek pro orientaci politického spektra odleva doprava. Nicméně ačkoliv stranická soutěž ve východní Evropě se někde může definovat vícedimenzionálně, ukazuje se, že český systém politických stran se začal orientovat právě ke konfliktu „redistribuce“ versus „trh“, o kterém Kitschelt tvrdil, že se nutně nemusí stát hlavní dimenzí soutěže. Nejlepším důkazem ve prospěch tohoto argumentu je výzkumný projekt organizovaný Kitscheltem samotným.

Rozsáhlý výzkum realizovaný v roce 1994 u stranických elit na regionální úrovni ukázal, že čeští politici, na rozdíl od svých sousedů, mají tendenci odlišovat se primárně podle svého názoru na to, zda bohatství má být distribuováno prostřednictvím trhu, či státu. Při analýze výsledků výzkumu Kitschelt konstatuje, že stranický systém České republiky má „jasně jednodimenzionální povahu“ [Kitschelt 1994: 36] a že tato dimenze je v souladu s pravolevou socioekonomickou stupnicí. Další analýzy nacházejí určité specifické odlišnosti mezi stranami na škále od „libertarianismu“ a „kosmopolitismu“ po „autoritu“ a „tradici“. Tyto rozdíly však existovaly hlavně v rámci vládnoucí koalice Občanské demokratické strany (ODS), Křesťanské demokratické strany (KDS), Křesťanské demokratické unie-České strany lidové (KDU-ČSL) a Občanské demokratické aliance (ODA) [Brokl 1994]. I když tyto rozdíly jsou příčinou občasných konfliktů mezi stranami, otázky autority a tradice se ukázaly být při utváření a udržování koalice v parlamentu podřízené širším sociálně ekonomickým otázkám.

V české politice a spektru českých politických stran se mezi rokem 1993, kdy bylo dotazníkové šetření prováděno, a volebním rokem 1996 udály významné změny, ale zdá se, že jestli něco poslední události potvrdily, tak počáteční trendy zaznamenané Kitscheltem a Broklem. V tomto ohledu je nejdůležitější schopnost jednodimenzionální pravolevé osy přinášet velké množství rozmanitých charakteristik o politických stranách. (V tom nejzákladnějším se ukazuje, že místo, kam strany samy sebe na škále mezi pravicí a levicí zařazují, souhlasí s tím, kam je umisťují respondenti v masových průzkumech. Toto pravolevé umístění také koresponduje s tím, kam se na pravolevé ose mají tendenci zařazovat stoupenci stran [Večerník 1996, Vlachová 1996].) Snad nejzajímavější je, že ono totožné uspořádání jasně odpovídá vzájemným interakcím stran v období během volební kampaně 1996 a po ní. Tři strany výrazně charakterizované jako pravicové v koalici pokračují, zatímco dvě strany vymezené coby levicové zůstaly v opozici. Z koaličních stran ta strana, která se nejčastěji chápe jako strana pravého středu – KDU-ČSL, projevovala také nejvíce ochoty spolupracovat se středově levicovou Českou sociálně demokratickou stranou (ČSSD). Jediná strana, která snadno nezapadá do tohoto schematu, je Sdružení pro republiku-Republikánská strana Československa (SPR-RSČ), která zdůrazňuje kulturní a rasové otázky a všechny ostatní strany kritizuje za špatné vedení a vazby na komunisty. Unikátní postavení marginální SPR-RSČ nicméně zdůrazňuje orientaci stran na sociálně ekonomickou dimenzi a pouze dočasné obrácení pozornosti k otázkám kultury a autority.

Sousední Slovenská republika poskytuje ilustrativní příklad protikladu, který objasňuje význam pravolevé diferenciace v České republice. Tam, kde mají velký vliv jiné

problémové dimenze a nespádají v jedno s pravolevou identitou, existuje tendence k vytváření očividně těžkopádných kombinací. Jak koalice vládnoucí na Slovensku nyní, tak její předchůdkyně sjednotily strany, které samy sebe prohlašují za pravicové, a strany, které se označují za levicové, ale které přijaly za možné, či dokonce nezbytné, spolupracovat, protože souhlasí v jiných otázkách, které se ukázaly být kritičtější. Na Slovensku k těmto problémům patřil národní rozvoj a metody vykonávání politické moci; úzce souvisejí s těmi dimenzemi, o kterých se v roce 1992 Kitschelt vyjádřil, že by se mohly ve střední a východní Evropě vynořit. Podle Kitscheltova výzkumného projektu obdobné otázky hrály svou roli při vytváření multidimenzionální politické scény v Polsku, Maďarsku a Bulharsku. V České republice se tyto otázky tak výrazným způsobem neotevřely, a to umožnilo stranám, aby sebe a své koalice orientovaly na otázky redistribuce.

„Velikost“ systému stran

Zjistit konzistentně a spolehlivě počet stran není vždy jednoduchý úkol. Potíže vyrůstají z toho, jak počítat koalice, odštěpené strany, parlamentní kluby a okrajové strany. Sartori navrhuje počítat všechny strany v parlamentu, které disponují potenciálem koalice nebo vydírání. Pro ocenění „velikosti“ systému považuje ostatní strany za nerelevantní. Mainwaring a Scully ve své novější práci o stranických systémech tvrdí, že Sartoriho pravidla nejsou zcela jasná a pro určení početní velikosti systému stran navrhuji použít matematický vzorec vypracovaný Laaksem a Taageperou [Mainwaring a Scully 1995: 29]. Hrubý výpočet však v mnoha ohledech nepředstavuje nejzajímavější výsledek zájmu o velikost stranického systému. Zajímavější je to, jak lze toto číslo využít ve spojení s ostatními aspekty stranického systému a jak může být posuzováno při srovnání s jinými stranickými systémy. V případě České republiky přinášejí metody používané Sartorim a Taageperou a Laaksem pro oba účely obdobné výsledky.

Při aplikaci Sartoriho metody pro Českou republiku vyvstává otázka času. Sartoriho pravidla vážou relevanci stran na vliv stran „v čase“ [Sartori 1976] a ne na výsledek jedné voleb. Čas je statek, jímž stranické systémy v postkomunistických zemích ve velkém množství nedisponovaly, a je tudíž nezbytné dospět k úsudku o velikosti systému stran na základě výsledků tří voleb během šestiletého období. S touto námitkou je možné zjistit počet stran ve stranickém systému České republiky po každých volbách. V těch roku 1990 získaly křesla v České národní radě čtyři volební bloky. V roce 1991 se největší z nich, Občanské fórum (OF), rozštěpilo do pěti menších stranických uskupení různé velikosti, z nichž největší byly Občanské hnutí (OH) a Občanská demokratická strana (ODS). Rovněž ostatní bloky se rozštěpily nebo ztratily členy, a celkové množství nezávislých parlamentních klubů tak dosáhlo až počtu jedenácti. Volby roku 1992 přivedly do parlamentu osm volebních bloků, z nichž jeden se záhy rozdělil ve dva, a jejich počet tak dosáhl devíti. Přechodnost a marginální postavení většiny z těchto menších seskupení v parlamentě však činí obtížným reálně posuzovat velikost stranického systému během zasedání parlamentu podle Sartoriho kritérií. U parlamentu, který byl zvolen v roce 1996, je naše úloha alespoň momentálně trochu snadnější. V parlamentu získalo křesla šest stran. Všechny šest těchto stran bylo v tomto směru úspěšných také v roce 1992. Jemná rovnováha sil v parlamentu také poskytla všem těmto šesti stranám buď „koaliční“, či „vyděračský“ potenciál. Dle Sartoriho systému výpočtu volby 1996 vytvořily v České republice systém šesti stran.

Na rozdíl od Sartoriho metody, metoda používaná Taageperou a Laaksem se vyznačuje tou vlastností, že ani nepožaduje, ani neumožňuje volnost rozhodnutí, zda jsou

jednotlivé strany „relevantní“. Výsledky jak Sartoriho metody, tak metody Taagepera a Laaksa platné pro všechna rozeznatelná období parlamentního stranického systému České republiky jsou uvedeny v tabulce 2. I když dvě soustavy kalkulace přinášejí ohledně početní velikosti stranického systému různá hrubá čísla, ukazují téměř přesně shodný vzorec: stranický systém začal s dosti omezeným počtem stran, ale rychle nabyl mnohé další. Volby v letech 1992 i 1996 znamenaly redukci v počtu stran. Krátce po volbách v roce 1992 opakovaná štěpení redukci eliminovala a počet stran se vrátil ke své vysoké hodnotě. Během čtyř měsíců od voleb 1996 naopak žádní poslanci nezformovali nové strany ani nepřestoupili do jiné, a tak velikost stran zůstává na stejné úrovni jako před volbami.

Tabulka 2. Velikost stranického systému (počet stran) podle různých technik měření

Metoda	Červen 1990	Polovina roku 1991	Červen 1992	Říjen 1994	Červen 1996
Sartori	4	(11)	8	(11)	6
Taagepera a Laakso	2,2	7,3	4,8	6,4	4,1

Hodnotit význam těchto čísel čistě teoreticky je obtížné. Sartori zastává názor, že více než pět stran odráží stav „extrémního pluralismu“, zatímco pět stran a méně lze považovat za omezený pluralismus [Sartori 1976: 127-128]. Mainwaring a Scully, když se snaží využít Sartoriho kategorie, aniž by uplatnili to, co pokládají za potenciálně dvojznačná pravidla výpočtu, převádějí hrubá čísla vyprodukovaná pomocí vzorce Laaksa a Taagepera na Sartoriho kategorie tímto způsobem: „systémy s hodnotou N_s mezi 3,0 a 3,9 obvykle korespondují se Sartoriho kategorií omezeného pluralismu, zatímco ty, které mají hodnotu N_s 4,0 či vyšší obvykle odpovídají kategorii extrémního pluralismu“ [Mainwaring a Scully 1995: 32]. Při uplatnění těchto převodů Sartoriho kategorií přinášejí obě metody výpočtu opět velmi podobné výsledky. Obě umísťují český systém od počátku roku 1991 až do dneška do kategorie extrémního pluralismu. Avšak dle obou výpočetních postupů představují výsledky voleb 1996 nejnižší hodnoty od voleb 1990 a zaujímají pozici mírně nad dolní hranici systémů definovaných jako extrémní pluralismus.

Sartori se domnívá, že velikost systému stran dává smysluplné výsledky jen tehdy, je-li kombinovaná s kritérii polarizace stranického systému, ale stejně tak uznává, že i samotný počet stran pomáhá objasnit, jak na sebe strany vzájemně působí. Nežli budeme pokračovat diskusí o polarizaci, může k jistému poznání přispět, když porovnáme velikost stranického systému České republiky s ostatními systémy demokratizujících se zemí Latinské Ameriky a východní a střední Evropy. Porovnání komplexnosti Sartoriho metody a komparability a dostupnosti existujících dat při uplatnění vzorce Taagepera a Laakse dává přednost druhé metodě. Redukce spojené s volbou této metody se poněkud zmírňuje tím, že v případě České republiky výsledky dosažené uvedenou metodou jsou velmi podobné těm získaným aplikací Sartoriho postupu. Za účelem lepšího srovnání s výsledky zjištěnými Mainwaringem a Scullem budu počet stran na Slovensku a v ostatních zemích východní a střední Evropy kalkulovat na bázi volebních bloků v parlamentních volbách a ignorovat pro tento okamžik existenci formálních koalicí nebo „krypto“-koalicí a změn uskutečněných mezi parlamentními zasedáními.

V porovnání s počtem stran v systémech dvanácti demokracií Latinské Ameriky zjišťovaných Mainwaringem a Scullym za posledních 25 let, šestiletý průměr České republiky v hodnotě 3,7 je těsně nad střední hodnotou. Když se posuzují pouze poslední volby (v případě Latinské Ameriky volby z roku 1993), spadá Česká republika v roce 1994 s hodnotou 4,1 přesně do středu skupiny dvanácti, za Venezuelu, Peru, Bolívii, Chile, Brazílii a Ekvádor, ale její stranický systém má stále ještě více účastníků než Kolumbie, Paraguay, Mexiko, Kostarika, Argentina a Uruguay [Mainwaring a Scully 1995: 30-31]. V rámci východní a střední Evropy má Česká republika s hodnotou 4,1 v roce 1996 téměř o celý bod více než Maďarsko po volbách 1994 a je to o něco více, než má Polsko po volbách 1993. Počet stran je poněkud menší než na Slovensku po tamějších posledních volbách v roce 1994. Na rozdíl od Slovenska, kde nejnovější trend jde lehce vzhůru, a Polska, kde tendencí byl prudký pokles, Česká republika sdílí s Maďarskem vývoj, který stále více ukazuje na méně početný systém. Pouze v České republice se klesající trend obešel beze změny volebního systému, jež byla pro tento účel navozena.

Polarizace

Sartori uvádí, že „fragmentace stranického systému může reflektovat buď stav *segmentace*, nebo stav *polarizace*, tj. ideologickou diferenciaci“ [Sartori 1976: 126]. Sartori kategorii „polarizovaného pluralismu“ definuje jako čistý či pólově uspořádaný typ, jenž je umístěn na krajním bodu škály, která je na druhém konci uzavřená totalitářismem jedné strany. Sartori provádí výčet osmi rysů tohoto čistého typu:

„přítomnost relevantních *protisystémových stran*...
existence *dvoubarevných opozic*...
středová pozice jedné strany... nebo skupiny stran...
polarizace... jako čtvrtý, syntetický znak
převaha *odstředivých sil* nad *dostředivými*...
od samého počátku existující *ideologické rozčlenění*...
přítomnost *nezodpovědných opozic*...
politika vzájemného trumfování či přehnaných slibů...“ [Ibid.: 132-139].

Sartoriho definice polarizace se v klíčových aspektech od běžného chápání tohoto pojmu liší. Sartori zdůrazňuje spíše než míru konfliktu jeho orientaci. Zda strany spolu soupeří s vášnivou zlobou, má na polarizovaný pluralismus menší dopad než to, zda tyto strany spolu soupeří na určitém kusu společné půdy, nebo se k sobě obbracejí zády a jdou za extrémy. Český systém politických stran konzistentním způsobem obsahuje to, co by Sartori nazval polarizací, avšak krajnosti nebyly s to vytlačit českou politiku ze středu hřiště.

Český systém politických stran zahrnuje dvě strany, které lze v určitých aspektech identifikovat jako protisystémové, strany, které „by nezměnily – kdyby mohly – vládu, ale samotný systém vlády“ [Sartori 1976: 133]. KSČM často vyjadřuje svou oddanost demokracii, ale radikálnější opozice některých jejích členů vůči tržní ekonomice a ochota strany přicházet se stále ostřejší kritikou stávající vládnoucí koalice a ohrozit ji svým negativním stanoviskem při hlasování o důvěře vládě, ji propůjčilo pověst strany potenciálně usilující o změnu systému. V druhé krajnosti, ačkoliv ne nezbytně diametrálně odlišné od KSČM, získala SPR-RSČ reputaci blízkou antisystémovému chování na základě pobuřujících poznámek namířených proti romské menšině v České republice a sudetským Němcům. Ve svých veřejných prohlášeních tato strana otevřeně odmítá spolupráci

s ostatními stranami, pokládá je za pošpiněné otevřenými či skrytými vazbami ke komunistickému režimu. Ani jedna tato strana otevřeně a konzistentně nehájila odstranění existujícího vládního systému v České republice, ale obě natolik zpochybnily svou podporu systému, že si zaslouží zvýšenou pozornost. Vyhovují i dalšímu Sartoriho kritériu, když vytvářejí potenciální dvoubarevnou opozici v otázce odmítavého, či kladného vztahu vůči bývalému komunistickému režimu. Tím, že zůstávají mimo sféru moci, se také vyhýbají podílu na umírňujících aktivitách vládnutí.

Aby však strana něco získala z toho, že je *mimo* sféru moci, musí být schopná těžít z chyb těch, kteří *u moci* jsou. V českém systému politických stran zůstaly KSČM a SPR-RSČ mimo sféru politické moci nejen proto, že se z ní vyloučily samy, nýbrž také proto, že je vědomě vyloučily ostatní strany. Ačkoliv ČSSD potřebovala partnera na levém křídle spektra, důsledně odmítla nabídky na kooperaci ze strany KSČM. ČSSD také nakonec přijala pro obsazování vedoucích pozic v parlamentu takový systém, který tyto funkce nabízel ČSSD, ale odpíral je KSČM a SPR-RSČ, ač zpočátku byla pro poměrný systém. Tyto dvě strany také zůstaly okrajovými ve výzkumech veřejného mínění (viz tabulku 4). Demografický profil členů KSČM přivádí tuto stranu do nebezpečí ztráty podpory jednoduše na základě úmrtnosti svých nadprůměrně starých voličů. V roce 1996 klesla tato strana na třetí místo z pozice druhé největší strany z voleb v letech 1990 a 1992. Celkový počet jejích hlasů významně poklesl, dokonce i v součtu s hlasy ostatních soutěžících postkomunistických stran jako SDL a LB zaznamenala tato strana horší výsledek než v předchozích dvou volbách. Pro SPR-RSČ dopadly výsledky voleb poněkud šťastněji a strana dosáhla zatím nejvyššího počtu hlasů. Ale nezopakovala ani co do počtu hlasů, ani co do procentuálního podílu svůj dramatický vzestup z období mezi lety 1990 a 1992, zda bude schopna zastavit svou stagnaci, závisí na tom, stoupne-li počet Čechů, kteří se cítí být ohroženi cizinci, menšinovými skupinami a průběhem postkomunistické transformace. S odezníváním ekonomického poklesu může být pro SPR-RSČ obtížné rozšířit svou podporu, aniž by se stala méně protisystémovou.

V současnosti se nezdá, že by některá z potenciálně protisystémových stran byla schopna vydat takovou sílu, aby zavlekla politiku do krajních poloh. Zároveň se ukazuje, že zbývající parlamentní strany – které obdržely podporu 70 % voličů a ovládají 80 % parlamentních křesel – jsou rozhodnuty orientovat politiku směrem do středu. Vědomě vyloučily potenciálně výhodné dohody se stranami, které pokládají za protisystémové, i když si tím vytvářejí problém dosažení 50 % většiny v parlamentu bez podpory 20 % poslanců KSČM nebo SPR-RSČ. Tato obtíž vedla k potřebě určitého stupně vzájemné podpory mezi ČSSD a stranami koalice vedené ODS. Poslanci ČSSD se tak nezúčastnili volby o důvěře vládě vedené ODS a Václavem Klausem a ODS spolu se svými koaličními partnery souhlasila se zvolením Miloše Zemana, předsedy ČSSD, do funkce předsedy Poslanecké sněmovny. ODS a ČSSD rovněž ukázaly svou ochotu mírnit svá politická stanoviska ve jménu získávání voličů středu a materiály ODS připravené pro senátní volby 1996 zdůrazňují „jistoty občanů“, jasný projev umírněnosti strany, která v minulosti veřejně vyzdvihovala význam tržních principů. Takže zatímco neexistuje nebezpečí, že v České republice vymizí politická diskuse; dostředivé tendence hlavních stran zabráníly relativně velkému počtu stran v odstředivém spirálovitém pohybu, který by ohrozil demokracii.

Stabilita soutěže

Mainwaring a Scully se na základě uplatnění svého institucionálního přístupu neustále tážou, zda charakteristiky zkoumané ostatními mají trvalý charakter. Když se ptají na stabilitu soutěže, vždy berou v úvahu jak počet politických stran v systému, tak základnu stranické soutěže. V systému stabilní soutěže se významným způsobem nemění ani hráči, ani strany, za které nastupují. Od voleb 1990 zažila Česká republika velké změny ve výčtu stran, ale přinejmenším od roku 1994 byla politická soutěž stabilní a ke změnám docházelo hlavně na okrajích.

Aby mohli změřit stabilitu hráčů stranického systému, Mainwaring a Scully zkoumají nestálost, pohyb stranické reprezentace v parlamentu za pomoci uplatnění Pedersenova indexu, kterým se měří množství křesel, která v období od jedných do druhých voleb přešla do jiných stranických rukou. Vzhledem k tomu, že během prvních dvou parlamentních období svého stranického držitele změnil velký počet mandátů, vypočítám Pedersenův index pro stranické zastoupení pro počátek a závěr každého parlamentního období. Určit hodnotu Pedersenova indexu se stává obtížnějším, když více než jedna strana přijde s hodnověrným požadavkem na uznání následnictví původní strany. V roce 1992 se k nástupnictví Občanského fóra (OF) z roku 1990 hlásily ODS i OH. Ačkoliv Občanské hnutí převzalo o něco větší podíl parlamentních poslanců, průzkumy veřejného mínění ukazovaly, že většinu původních stoupenců OF přilákala ODS [Krejčí 1994: 242].

Tabulka 3. Nestálost stran České republiky (pohyb mandátů mezi parlamentními stranami) během parlamentního období a na základě volebních výsledků, 1990-1996

Strana	1990-1992		1992-1996		Na základě voleb
	období 1990-1991	Na základě voleb	období VI. 1992 -X. 1996	období X. 1994 -III. 1996	
OF-ODS/ODS-KDS/ODS	-86	-61	-1	+1	-8
OF-OIH/OIH/SD/SD-LSNS	+44	-	+7	+1	-
OF-OFN	+20	-	-	-	-
ODA	+10	+14	+3	-1	-1
LDS	+7	-	-	-	-
ROI	+7	-	-	-	-
KDS	+8	+10	0	-4	-
KDU-ČSL	-7	-3	+1	+8	+3
ČSSD	-	+16	+3	+4	+47
KSČ/LB/KSČM	-	-3	+10	0	-13
DL	+	-	-	-	-
LB	-	-	-10	-2	-
LSU	-	+14	-8	-6	-14
IISD-SMS/ČMSS/ČMUS	-2	-9	-7	+6	-14
SPR-RSČ	-	+16	-9	-2	+2
Nezávislí	+1	-	+11	-7	-
Počet změn mandátů	100	68	33	20	70
Pedersenův index (Procento změn mandátů)	70	34	16,7	10	27

Pozdější analýzy výsledků voleb 1992 ukázaly, že 55 % těch, kteří tvrdili, že v roce 1990 volili OF, volili v roce 1992 ODS, zatímco pouze 7 % původních voličů OF dalo svůj hlas OH [Krejčí 1994: 220]. Pro výpočet nestálosti, vnitroparlamentních přesunů vzniklých jak na základě výsledků voleb, tak během parlamentního období, budu za následníka OF považovat ODS. Podobný následnický problém vznikl po volbách v roce 1992, kdy se Levý blok (LB) vedený komunistickou stranou rozštěpil na dvě samostatné strany – Levý blok a komunisty (KSČM). I když to byli poslanci KSČM, kdo opustili koalici Levého bloku, byla to KSČM, která si podržela organizační kontinuitu původní strany a podporu téměř všech původních voličů LB. Pro posouzení vnitroparlamentních přesunů během parlamentního období budu považovat KSČM za odštěpek LB, avšak pro určení volebního pohybu je pro mně KSČM nástupcem LB.

Tabulka 3 ukazuje celkové změny v mandátech a propočet Pedersenova indexu pro průběh parlamentních období a pro po sobě následující volby. Čísla naznačují dva důležité závěry. Za prvé, i když hodnoty obou forem nestálosti české politické scény zůstávají poměrně vysoké, v časovém úseku mezi prvním a druhým parlamentním obdobím obě tyto hodnoty výrazně poklesly. Ke značnému poklesu také došlo mezi první a druhou polovinou parlamentního období 1992-96. Jak ukazuje tabulka 3, hodnota nestálosti během druhé poloviny tohoto parlamentního období klesla na 10 %. V průběhu posuzovaného období nabyly jisté stability také preference veřejného mínění. Jak je patrné z tabulky 4, výsledky výzkumu IVVM z října 1994 (jako prakticky jakýkoli měsíční výzkum uskutečněný v tomto období) slouží jako vynikající předpověď toho, jaké strany získají parlamentní křesla ve volbách, které se konaly o 21 měsíců později. Výzkum dokonce nabízí dosti přesnou prognózu pořadí hlavních stran, i když nepředpovídá značný pokles preferencí ODA či významný vzestup ČSSD. Přibližná kalkulace dat výzkumu veřejného mínění říká, že výsledky téměř jakýchkoliv parlamentních voleb v České republice v období od počátku 1993 do léta 1996 by se od skutečných výsledků voleb 1996 nelišily více než u patnácti procent všech parlamentních mandátů [Rendlová 1996].

Tabulka 4. Preference stran (říjen 1994) a volební výsledky (červen 1996) v České republice

Strany	Veřejné mínění, říjen 1994 (Procentní podíl podpory voličů, kteří se k nějaké preferenci hlásí)	Volební výsledky 1996
ODS	32	29,62
ČSSD	17	26,44
KSČM	7	10,33
KDU-ČSL	8	8,08
SPR-RSČ	5	8,01
ODA	13	6,36
DŽJ	0	3,09
DEU	1	2,8
SD/SD-LSNS	1	2,05
LB	1	1,4

Druhým pozoruhodným výsledkem zjišťování nestálosti, zvláště té projevující se v průběhu parlamentní období, je potvrzení postřehu Mansfeldové [Mansfeldová 1997] a ostatních, že většina změn v parlamentním stranickém systému se vlastně odehrála

v rámci relativně malé skupiny stran. V období 1992 až 1996 strany vládnoucí koalice, i když měly dohromady v parlamentu většinu křesel, byly zodpovědné jen za o něco více než 10 procent mandátů, které změnily držitele a Pedersenův index pro tyto strany se udržuje kolem 10 procent. ČSSD s koaličními stranami sdílí tendenci k čistému početnímu zisku poslanců, i když význam těchto zisků se zdá být spíš pomíjivý. Zbývající směna křesel během tohoto období se koncentrovala na poslance původně zvolené za některou ze čtyř zbývajících stran – LB, HSD-SMS, SPR-RSČ – i když ti představovali pouze 40 procent celkového počtu poslanců v parlamentu. U poslanců této skupiny stran se projevovala téměř pětikrát větší pravděpodobnost než u ostatních, že svou stranu opustí, aby vstoupili do jiného parlamentního klubu, vytvořili nový klub, nebo se stali nezávislími. Je pozitivním příznakem budoucí potenciální nízké nestálosti, že s výjimkou KSČM a SPR-RSČ se zbytek těchto méně stálých stran ve volbách 1996 do parlamentu nedostal. Tento volební výsledek jednak zamezil vstupu do parlamentu těm, u kterých byla největší pravděpodobnost, že budou putovat z jedné strany do druhé, jednak vyslal jasný signál, že odštěpenecké strany v parlamentu – pokud nedisponují velmi silnou organizací, jako je tomu u KSČM, nebo nápadným vůdcem, jako je Miroslav Sládek u SPR-RSČ – silnou základnu pro trvalejší politický úspěch nenabízejí.

Trend k větší stabilitě soutěže v parlamentu i ve veřejném mínění nabízí protíváhu k jinak znepokojivým komparativním statistikám. Hodnota průměru volební nestálosti České republiky 29,5 % pro časový úsek dvou volebních období daleko přesahuje celkový průměr 8,6 % pro západní Evropu v období 1885 až 1985 podle studie Bartoliniho a Maira [cit. in Mainwaring a Scully 1995: 7] a je téměř dvakrát větší než ve Francii, která se svým průměrem 15,2 % byla ze všech zkoumaných zemí nejnestálější. Ve srovnání s Latinskou Amerikou by se Česká republika zařadila mezi země s nejvyššími hodnotami Mainwaringova a Scullyho indexu nestálosti nižších parlamentních sněmoven. Nestálost České republiky je vyšší než osm z dvanácti zkoumaných zemí včetně Mexika (22,4 %) a Paraguaye (25,8 %) a je pouze o něco nižší než v Ekvádoru (32,5 %) a Bolívii (33,0 %) [Mainwaring a Scully 1995: 8]. Srovnání v rámci střední Evropy jsou bezprostřednější, ale také obtížnější kvůli rušivým faktorům. V Polsku a Maďarsku byla mezi prvními a druhými svobodnými volbami větší nestálost než v České republice, ale v obou případech lze tento pohyb částečně vysvětlit významnými změnami mezi volbami. Méně nestálou stranickou soutěží oproti všem svým sousedům se vyznačovala Slovenská republika, ale to může souviset s relativně krátkými dvouletými časovými úseky mezi volbami. Nicméně to také odráží jistou koherenci v mnoha slovenských stranách, kterou zdá se postrádaly středové a levicové strany českého spektra zvláště v prvních letech po volbách roku 1992. Vzestup ČSSD jako velké a jasné alternativy v levém středu spektra je příslibem stabilnější soutěže mezi českými stranami v budoucnosti, pokud bude tato strana schopna udržet si jednotu. Vůdci ČSSD tvrdí, že to nebude problém, ale vzhledem k tomu, že ze 61 poslanců jich bylo pouze 8 poslanci v minulosti, úkol udržet disciplínu se může ukázat být obtížný.

Závěr

Systém politických stran České republiky dosáhl obecně pozitivních výsledků ve všech rysech vztahů mezi stranami, které jsou spojeny s demokratickou konsolidací. I když počet stran v systému je velký, postupně klesá. Ačkoli v něm působí protisystémové strany, není jich tolik, aby systém jako celek polarizovaly. Soutěž mezi stranami se orientuje

směrem do středu jedné hlavní, relativně snadno pochopitelné osy. Také identity a politické pozice soutěžících stran se stávají stále stabilnějšími a jasnějšími.

Pozitivní vývoj tohoto systému však stále ještě nedovoluje dopřát si luxus pocitu spokojenosti. Mnohé z posledního vývoje, což bylo potvrzeno volbami roku 1996, představuje pouze únik z nepříznivé pozice na startovací čáře. Navíc v jiných aspektech český systém politických stran nadále čelí potenciálním problémům. Statě Kopeckého a Šimíčka zaznamenávají pokračující problémy se slabou stranickou organizací a slabými vazbami mezi členy a vůdci ve většině stran [Kopecký 1995, Šimíček 1996]. Zde se také začíná projevovat pozitivní vývoj, ale je to teprve začátek.

Pouze co se týče obecných systémových charakteristik, které utvářejí prostor pro český systém politických stran, jsou podmínky jasně příznivé. Strany skutečně určují, kdo v České republice vládne, a pravidla, která ovlivňují činnost politických stran, se změnila jen mírně a to tak, že stranický systém (ne nezbytně každou jednotlivou stranu) posílili. Většinový volební systém, který má být uplatněn pro volby do nového Senátu, nabídne jisté možnosti pro větší strany na úkor menších a povzbudí tak další dostředivou soutěž. Bez ohledu na legislativní a konstituční pravomoci Senátu, zavedení nového legislativního sboru, kde budou dominovat dvě nebo tři největší strany, poskytnou těmto stranám novou přitažlivost a fond elitních politiků, kteří mohou působit i v jiných funkcích. Dvouleté volební období třetiny senátorů vybaví místní a regionální stranické organizace novými dlouhodobými, pravidelně se opakujícími funkcemi, a povzbudí tak rozvoj těchto struktur.

I když Sartori, Kitschelt, Mainwaring a Scully zdůrazňují význam ustavení silného a institucionalizovaného systému stran, nikdo z nich v tom nevidí cíl sám o sobě. Ustavení takového systému je spíše začátek, metoda, jak zaručit konsolidaci demokracie založenou na efektivních a trvalých institucích. Skutečné otázky demokracie se netýkají institucionalizace stranického systému, nýbrž toho, zda tento systém přispívá k efektivní a spravedlivé vládě lidu. Tyto otázky se v České republice právě začínají klást.

Z angličtiny přeložil Jiří Loudín

KEVIN KRAUSE je doktorand v oboru politických věd na univerzitě Notre Dame. V současné době píše disertační práci, ve které srovnává rozvoj systému politických stran v České a Slovenské republice a zkoumá roli stranického systému v konsolidaci demokracie v postkomunistické střední a východní Evropě. Dlouhodobě pobýval na stáži v Sociologickém ústavu AV ČR v Praze.

Literatura

- Brokl, L. 1994. „Politická kultura a politický prostor České republiky.“ *Lidové noviny* 11. 11. 1994: .
- Kitschelt, H. 1994. „Party Systems in East Central Europe. Consolidation or Fluidity.“ Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, New York, September 1-4.
- Kitschelt, H. 1997. „The Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies. Theoretical Propositions.“ Paper presented at the Workshop on Public Opinion and Party Formation in Post-Communist and Post-Authoritarian Democracies, Duke University, Durham, NC, March 24-27.
- Kopecký, P. 1997. „Developing Party Organizations in East-Central Europe.“ *Party Politics* 1: 717-734.
- Krejčí, O. 1994. *Kniha o volbách*. Praha: Victoria Publishing.

- Lijphart, A. 1994. *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies*. New York: Oxford University Press.
- Mainwaring, S., T. R. Scully 1995. „Introduction: Party Systems in Latin America.“ Pp. 1-36 in *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America*, ed. by S. Mainwaring, T. R. Scully. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Mansfeldová, Z. 1997. „The First Czech Parliament in the View of the Members of Parliament.“ In *Working Papers on Comparative Legislative studies III: The New Democratic Parliaments – The First Years*, ed. by Lawrence D. Langley and Drago Zajc. Appleton, WI: RC of Legislative Specialists (forthcoming).
- Rendlová, E. 1996. *Volební preference v únoru 1996*. Praha: Institut pro výzkum veřejného mínění.
- Sartori, G. 1976. *Parties and Party Systems*. New York: Cambridge University Press.
- Schumpeter, Josef 1942. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper and Row.
- Šimíček, V. 1996. „Vnitřní život politických stran.“ *Politologický časopis* 3: 105-121.
- Večerník, J. 1996. „Levice a pravice jisté, střed nejistý.“ *Lidové noviny* 16. 9. 1966: 8.
- Vlachová, K. 1996. „Několik poznámek k matení pojmů.“ *Lidové noviny* 6. 9. 1966: 9.

Summary

The debate over who „won“ the Czech parliamentary elections of 1996 largely overlooked the fact that the elections reflected a victory for the Czech Republic as a whole, at least to the extent that they reinforced the development of the Czech political party system in ways that help to consolidate democracy.

Works by authors including Sartori, Mainwaring and Scully, and Kitchelt each ask which characteristics of a political party system are important for the development and preservation of a democratic political system. An analysis of these works reveals eleven key questions which ask about characteristics ranging from party organisation to the role of the party system in the political system as a whole. This paper examines the Czech political party system through the four questions concerning the relationships ‚between‘ parties: the dimensions of party competition, the party system size, the degree of party system polarisation, and the stability of party system size and competition over time. When examined with attention to these four characteristics, the results of the 1996 elections and of other recent research reveal the following conclusions:

- 1) The clarity and consistency of left-right party competition and identification in the 1996 elections helps to confirm the results of research which indicated that the Czech Republic's party system to be „clearly of a uni-dimensional nature“ with the main dimension defined in socio-economic terms.
- 2) The size of the Czech party system – as measured by various methods for calculating the number of parties – remains larger than party systems in nearly all established democracies and even than party systems in newer democracies in Latin America and Central Europe. Yet the 1996 results show a downward trend – the only downward trend in the region which was not assisted through a deliberate change in the electoral system.
- 3) The electoral success of a leftist and a rightist party, both of which are often labelled as „extremist“ and „anti-system,“ raises the potential for what Sartori refers to as „polarisation,“ but at present, neither of the potentially anti-system parties seems capable of exerting a sufficiently strong pull to drag politics to the extremes. Rather, centripetal tendencies in the other major parties have prevented the relatively large number of Czech parties from spiralling outward in a manner which would threaten democracy.
- 4) Although the Czech Republic has experienced significant change in the roster of parties since 1990, the size, dimensions and direction of political competition has been quite stable since at least 1994, and the rise of the ČSSD as an alternative to the current coalition promises continuing stability of competition among Czech parties as long as it can maintain its unity.

While these are positive signs, however, they do not guarantee further successful development. Furthermore, while Sartori, Kitschelt, Mainwaring and Scully all emphasise the importance of establishing a strong and institutionalised party system, none of them see this as an end in itself. Rather, they see establishing such a system as a first step, a method of ensuring the consolidation of democracy based on effective and lasting institutions.

❁ DEMO GRAFIE

Vybíráme pro vás z obsahu posledního čísla revue pro výzkum populačního vývoje
DEMOGRAFIE č. 3/1996:

ČLÁNKY

Vladimír Srb: Asimilace a překlánění národnosti obyvatelstva v Československu
ve světle sčítání lidu 1950-1991

Jan Horský: Studium historického utváření rodiny v 16. až 18. století

Ladislav Rabušic: O současném vývoji manželského a rodinného chování
v České republice

Jaroslav Kraus, Ivan Tomek, Petr Velebil: Výsledky průzkumu reprodukce a zdraví,
ČR 1993 – 2. část

RECENZE

Vladimír Srb: Zánik Československa

Ludmila Fialová: Historická příručka Maďarska

Tomáš Sobotka: Úmrtnost starých lidí ve vyspělých zemích

Nina Orlovová: K diferenciaci hmotné situace starých Američanů

ZPRÁVY

PŘEHLEDY

Češi a Slováci ve Švýcarsku

Následky kouření ve světle epidemiologických dat

Ubývání obyvatelstva v Rumunsku

Vzdělání a plodnost žen v Latinské Americe

BIBLIOGRAFIE

Budete-li se chtít blíže seznámit s některým z článků, časopis je možno zakoupit či objednat přímo v redakci – Český statistický úřad, Sokolovská 142, 186 04 Praha 8-Karlín.